

www.salamnu.com

سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزو و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملا رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

www.salamnu.com

باسم‌هه تعالیٰ

عنوان کتاب: آشنایی با علوم قرآنی
رشته: زبان و ادبیات فارسی

مؤلف: دکتر علی اصغر حلبي
2 واحد
تهیه پاورپوینت از:

شهرام بهمن تاجاني

عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور مرکز رودسر

هدف کلی :

آشنایی دانشجویان ولو به اختصار نسبت به مفاهیم مختلفی که در فهم و تفسیر قرآن مجید به عنوان کتاب دینی مسلمانان لازم است و همچنین علومی که می توان به کمک آن به فهم بیشتر قرآن مجید پرداخت .

فصل اول :

تفسير ، تأویل و تنزیل

هدفهای رفتاری :

آشنایی دانشجو با :

تعاریف مختلف در باب تأویل و تنزیل

فرق انزال و تنزیل

علت تدریجی بودن نزول قرآن کریم

تعاریف تفسیر:

۱- تفسیر علمی است که از معنی قرآن [= ارتباط آیات با همدیگر] به حسب طاقت بشری و به حسب آنچه قواعد عربیت اقتضاء دارد ، بحث می کند .

2- تفسیر علمی که از احوال الفاظ کلام خدا بحث می کند از این حیث که بر مراد خدای تعالی دلالت می کند.

3-تعريف دقیقت‌تفسیر:

تفسیر در اصل به معنی کشف و اظهار است و در شرع توضیح معنی آیه و بیان شأن نزول و قصه و سبب است که آیه در آن باب نازل شده به لفظی که دلالت آن دلالت آشکار باشد.

واژه تفسیر تنها یک بار در قرآن و آن هم در سوره فرقان آیه 34 بکار رفته است.

«... وَ لَا يَأْتُونَكُمْ بِمِثْلِ الْجَنَّاتِ بِالْحَقِّ وَ احْسِنُ تَفْسِيرًا»

تفسیر مستلزم یک رشته علوم است که آن را مادی گویند.

مبادی تفسیر، عبارت است از دانش علوم عربیه بویژه صرف و نحو، اصول، کلام، اصول فقه، علم جدل، فقه، حدیث، خبر و اشعار عرب (بویژه شعر جاهلی) و قصص انبیاء و چند علم دیگر.

غرض از تحصیل علم تفسیر: شناخت معانی و نظم قرآن است.

فایده علم تفسیر : توانایی یافتن بر استنباط احکام شرعی بر وجه صحیح است.

موضوع علم تفسیر: کلام خدای تعالی است که منبع هر حکمتی و
معدن هر فضیلتی است.

تأویل :

در لغت به معنی به آغاز بازگردانیدن و در شرع به معنی بازگردانیدن لفظ از

معنی ظاهري به معنی احتمالي آن است به شرط آن که محتمل را موافق

کتاب و سنت بیابند .

تأویل نزد علمای اصول :

در نزد علمای اصول ، تأویل مردافت تفسیر است با این فرق که تأویل ظن به مراد است و تفسیر قطع بدان

در میان مسلمانان بویژه صوفیه و شیعه و اخوان الصفا به تأویل آیات
بیشتر توجه شده است تا به تفسیر آنها .

تنزیل : در لغت به معنی فرو فرستادن و در اسلام عبارت است از ظهور
قرآن بر حسب احتیاج امت اسلامی بواسطه جبریل بر قلب پیامبر (ص).

فرق انزال و تنزيل :

انزال را در مورد امري ناگهاني و دفعي بكار مي برند در حالي كه تنزيل در تدریج بكار مي رود .

فصل دوم :

مصادر تفسیر

هدفهای رفتاری :

توانایی دانشجویان در بیان

- تفسیر به نقل (منقول) و سبب پیدایش آن

- تفسیر به رأی (معقول) و علت پیدا شدن آن

- ماهیت اسرائیلیات و علت ولع بعضی مفسران به آن

مصادر تفسیر: دو طریقه تفسیر معروف است.

تفسیر به نقل یا منقول

تفسیر به اجتہاد یا تفسیر به رأی

مهمترین دلیل ورود وضع در تفسیر به نقل :

1- وجود دو تفسیر متناقض برای یک آیه که هر دو را از پیامبر (ص) نقل کرده اند.

2- عدم وثوق مفسران .

صحابه و تابعان در باره تفسیر به رأي دو گروه تقسیم می شوند:

1- مخالفان تفسیر به رأي

2- کسانی که تفسیر به رأي را جایز و مباح می دانند

منبع و مصدر مفسرین دسته اول (تفسیر به نقل) اخبار و احادیث و به طور

کلی علوم نقلی بود و منبع و مصدر گروه دوم ، استنباط و اجتہاد و رأی

شخصی البته بر پایه منقولات موجود بود .

سومین منبع تفسیر، تفسیر به اسرائیلیات بوده است.

دلیل توجه به آن، حرص و شعف آنها به استقحاء بوده است.

فصل سوم :

مفسران بزرگ

هدفهای رفتاری :

افزایش توانایی دانشجویان در

آشنایی با مفسران بزرگ صحابی و تابعی

ویژگیهای تفاسیر مختلف

مفسران بزرگ صحابی:

عدد قلیلی از صحابه در تفسیر قرآن سخن گفته اند.

از میان خلفای اربعه ، بیشتر از همه از علی (ع) تفسیر قرآن روایت شده است.

ابن عباس را ترجمان القرآن ، حبر الامه و رئیس مفسرین گویند .

مفسران تابعی:

دو گروه از آنها بیشتر شهرت دارند:

اصحاب ابن عباس

اصحاب ابن مسعود

در دوره دوم عباسی یکی از کامل ترین و معتبر ترین تفسیر قرآن با

عنوان جامع البيان في تفسير القرآن توسط طبری به عرضه رسید.

ویژگیهای تفسیر طبری : در این تفسیر مولف ترجیح قولی را بر

قول دیگر بیان می کند و تفسیرها و تأویل های ضعیف را خرج و تعدیل

می کند .

دومین تفسیر بزرگ، کتاب التبیان فی تفسیر القرآن متعلق به شیخ طوسی است.

شیخ طوسی فقه شیعه را با تألیف کتاب مبسوط وارد مرحله جدیدی کرد

شیخ طوسی نجف را مرکز علمی - دینی شیعه قرار داد.

آثار عمده شیخ طوسی عبارتند از :

- النهایه في الفقه
- المبسوط
- تهذیب الاحکام
- الاستبصار
- التبیان في تفسیر القرآن

سومین تفسیر بزرگ :

تفسیر الكشاف عن حقایق غوامض التنزیل معروف به تفسیر کشاف متعلق به زمخشri است .

زمخشri در تفسیر خود بیشتر به جنبه لفظی قرآن توجه داشت

تفسیر کشف الاسرار و عده الابرار متعلق به رشیدالدین میبدی است که
یکی از کتب برجسته ادب فارسی آغاز سده ششم هجری است.

ابوالفتح در تفسیر روح‌الجِنَان و رُوحُ الجَنَان اعتماد بر روایت غیر

ائمه معصومین را مطلقاً جایز نمی‌داند حتی اگر از صحاح سنته اهل سنت

باشد.

«مجمع البيان في تفسير القرآن» مفصل ترین تفسیر شیخ طبرسی است.

تفسیر دیگر او عبارتند از: «الكافی الشافی» (الوجیز) و «جوامع الجامع يا الوسيط»

یکی دیگر از تفاسیر معتبر «انوار التنزیل و اسرار التأویل» معروف به تفسیر بیضاوی است.

شیوه تفسیری بیضاوی التقاطی است از تفسیر به منقول و تفسیر به رأی.

تفسیر «**مفاتیح الغیب**» یا «**تفسیرکبیر**» نوشته رازی معروف به
ابن الخطیب و فخر رازی یا امام المشکین است ،
که در زمره تفسیر های عقلی یا تفسیر به رأی است .

تفسیر «الجامع لاحکام القرآن و المبین لما تضمنَ مِنَ السُّنَّةِ و
الآیات الفرقان» معروف به تفسیر «قرطبي» است ، که به شیوه مفسران
نقلی اما پیراسته از اخبار بی اساس و اسرائیلیات است .

تفسیر «الصافی» فی تفسیر القرآن «متعلق به ملامحسن ملقب به
فیض کاشانی است. او در تفسیر الصافی تنها به مأخذ تفسیری شیعه
اکتفا نکرده است

«تفسیر جلالین» به زبان عربی و از تفسیرهای به منقول است. وجه تسمیه

آن به جلالین این است که توسط دو جلال یعنی جلال محلی و شاگرد او

جلال الدین سیوطی انجام گرفته است.

«تفسیر المنار» نوشته شیخ رشید رضا با استفاده از تفریرات شیخ
محمد عبده است . شیوه او در تفسیر «سلف گرایی» یا «اصل گرایی
است .

طنطاوي در تفسیر «الجواهر في تفسیر القرآن الكريم»

کوشید تا علوم جدید را با آیات قرآنی وفق دهد.

تفسیری که در جهان شیعه اعتبار یافته اند عبارتند از :

- تفسیر علی بن ابراهیم قمی از مشایخ کلینی رازی
- تفسیر عیاشی از مشایخ کلینی
- تفسیر منهج الصادقین از ملا فتح الله کاشانی
- تفسیر شیخ سید عبد الله شبر

مهمترین تفسیر شیعی «المیزان فی تفسیر القرآن» نوشته سید محمد

حسین طباطبایی است، در بیست مجلد. که نه یکسره تفسیر به منقول

ست و نه تفسیر به معقول.

فصل چهارم :

تاریخ قرآن

هدفهای رفتاری :

توانایی دانشجو در بیان :

نامهای واوصاف مختلف قرآن

کیفیت نزول قرآن مجید

سورهای مکی و مدنی و نحوه شناسایی آنها

قرائت های مختلف از قرآن

نام‌های قرآن:

متدالی ترین و معروف‌ترین نام کتاب خدا، قرآن است که به زبان عربی بر پیامبر (ص) نازل شده است.

تفسران و عالمان قرآن با استناد به اوصاف قران حدود 50 تا 55 اسم برای آن بر شمردند که برجسته‌ترین آن «کتاب» است.

اسمهای دیگر قرآن:

کلام الله ، ذکر ، نور ، فرقان ، ذکری ، حکم ، حکمت ، شفاء و ...

از میان اوصافی که در خود قرآن برای آن یاد شده است چند وصف بسیار مشهور شده است از جمله: مجید ، کریم ، مبین ، عزیز .

عقاید مختلف در بیان وجه تسمیه قرآن :

مشهورترین قول : قرآن مصدر (قرأ) به معنی خواند و آن مصدری است به معنی اسم مفعول یعنی مقروء همچنانکه کتاب هم مصدری است به معنی اسم مفعول یعنی مكتوب .

چگونگی نزول قرآن:

مشهور این است ، که قرآن طی بیست و سه سال بر پیامبر اکرم(ص) فرود آمد .

علت تدریجی بودن نزول آیات مربوط بودن آنها به وقایع و حوادثی بوده است که می بایست ، آیات در ارتباط با آنها بر پیامبر اکرم فرود آید.

اقوال مختلف در خصوص رفع تناقض بین دفعی یا تدریجی فرو فرستادن

قرآن

کیفیت فرو فرستادن قرآن بر حضرت رسول از طریق جبرئیل :

- حضرت رسول اکرم (ص) از صورت بشری بدر آمده و به صورت فرشته در می آمده است.
- جبرئیل به صورت بشری در می آمده است

گردآوری قرآن :

- قرآن توسط کسانی که خواندن و نوشتن می دانستند بر روی چرم پاره ها ، شاخه های خرما ، استخوان های شانه شتر ، سنگ های پهن و غیره نوشته می شد.
- مشهورترین قول این است که حافظان و قراء قرآن در زمان رسول اکرم 4 نفر بودند

به نظر مفسرین شیعه و سني علی (ع) در اين جمع نخستین آنها از لحاظ تدوين ، تفسير ، و بيان علوم آن و شناساندن ناسخ و منسوخ و اقسام قرآن بوده است .

مشهورترین کاتبان قرآن علی بن ابی طالب (ع) ، عثمان عفّان ، زید بن ثابت و ابی بن کعب بوده اند که علاوه بر وحی ، نامه های آن حضرت را هم می نوشتند.

فکر جمع آوری قرآن از زمان رسول خدا وجود داشت.

بخاطر جلوگیری از اختلافات بین مسلمانان ، عثمان دستور داد بر اساس مصحف زید، مصحفي درست کند که اساس و امام باشد

تقسیم قرآن :

قرآن مجید از سوره هایی تشکیل یافته که شماره آیه های آن از 3 تا 286 آیه در نوسان است و برخی از سوره ها یک یا دو و یا بیشتر نام دارد.

نامگذاری سوره ها

گاهی به اعتبار آغاز آن بوده است.

گاهی بخاطر اختصاص آن به موضوعی خاص بوده است.

گاه وجہ تسمیه سوره ها به سبب قصص موجود در آنهاست.

برخی نامگذاری به نام ، حروفی که سوره با آنها آغاز شده، است

شماره سوره های قرآنی که امروز در دست مسلمانان است ۱۱۴ سوره
است.

از حیث بلندی و کوتاهی نیز سوره ها را به دسته هایی همچون «السبع الطوال» «المئون» «المثاني» و «المفصل» تقسیم کرده اند.

اقوال مختلف در باره سوره های مکی و مدنی :

سوره ها را بر حسب این که در مکه نازل شده یا در مدینه ، مکی یا مدنی گویند.

• ۱) مکی ، سوره ها یا آیاتی است که پیش از هجرت پیامبر اکرم از مکه به مدینه نازل شده و مدنی سوره هایی است که پس از هجرت نازل شده است ولو این که در سال فتح مکه نازل شد ه باشد و یا در سفرهایی که پیامبر در مدینه نبوده است نازل شده باشد .

۲) مکی سوره و آیاتی که در مکه نازل شده ولو پس از هجرت باشد و مدنی سوره ها و آیاتی است که در مدینه نازل شده است . بنابراین قول ، آیاتی که در سفرها نازل شده نه مکی است نه مدنی .

• ۳) مکی ، سوره و آیاتی است که خطاب به مردم مکه نازل شده است و مدنی سوره و آیاتی است که در خطاب به مردم مدینه آمده است .

دو شیوه در خصوص شناخت مکی یا مدنی بودن سوره مطرح است:

الف: شیوه استقرایی

ب: شیوه استنباطی که اعتماد بر عقل دارد و آنرا « قیاسی » هم نامیده اند

روش بهتر در شناخت مکی و مدنی بودن قرآن :

توسل به هر دو راه استقراء و استنباط

برخی دانشمندان نیز چند اساس برای تشخیص مکی از مدنی وضع کرده اند و از جمله گفته اند :

« یا ایها الناس » خطاب به اهل مکه است خطاب به تعبیر « یا ایها الذين آمنوا » به اهل مدینه.

تعیین ابتدا و انتهای آیه ها نیز به احتمال قوی توقیقی است و بر حسب رأی شخص نیست و ترتیب آیه ها در سوره ها نیز به اجماع مسلمانان ، توقیفی است.

اختلاف نظر در شماره آیات قرآنی :

برخی تعداد آیات قرآن را 6666 آیه و برخی کمتر و یا بیشتر شمرده اند .
آنچه مسلم است این که تعداد آیات قرآن از 6000 آیه اند کی بیشتر است .

علت اختلاف در شماره کلمات قرآن :

گفته اند کلمه حقیقت ، مجاز و رسمی داشته و نیز برخی کلمات فرضی و تقدیری و یا اعتباری را نیز در آیه ها به حساب آورده اند و اعتبار همه آنها جایز است و هر یک از علماء یکی از وجوده جایزه را معتبر می شمرده اند چنانچه در «مم» و «عم» و «فیم» و نظایر آنها چنین است .

برای آسان خواندن و یا برای تقسیم آن به روزهای ماه (به روایتی) قرآن را به سی جزء تقسیم کرده اند که جزء آخر آن از سوره نباء (78) شروع و به معوذین (ناس و فلق) ختم می شود.

قرائت های قرآن:

پس از مبعث رسول اکرم در قرائت برخی آیات و کلمات قرآن اختلاف پدید آمد و نتیجه آن بوجود آمدن علم قرائت یا علم قراآت است.

ائمه دهگانه قرائت عبارتند از :

2- عبد الله بن كثير	1- نافع بن عبد الرحمن
4- عبد الله بن عامر	3- أبو عمرو بن العلاء
6 - حمزة بن حبيب	5- عاصم بن أبي النجود
8- يعقوب بن إسحاق حضرمي	7- كساي
10 – خلف بن هشام	9- أبو جعفر مخزومي

از میان این قاریان دهگانه ، تنها هفت نفر شهرت یافته اند که به « قراء سبع » معروفند.

از روزگار امپراطوري عثمانی و نيز در روزگار ما قرائت عاصم ، از طريق راوي او حفص معروف شده است.

علوم مختلف قرائت قرآن عبارتند از :

1- علم شواذ

3- علم مخارج الفاظ

5- علل قران (علم احکام حروف عله قرآن)

6- آداب کتابت مصحف

.

فصل پنجم:

اقسام قرآن

هدفهای رفتاری

توانایی دانشجو در بیان :

آیات متشابه ، مجمل ، محکم و مفصل ، ناسخ و منسوخ

تفاوت آیات خاص و عام

ناسخ و منسوخ در احادیث

اقسام دخول نسخ در آیات قرآنی

اقسام قرآن:

معانی و تفسیر قرآن بر چهار وجهه است :

• قسم اول : آن است که جز خدای تعالی نداند برای آن مصلحت در آن شناخت که بیان نکند زیرا او احکم الحاکمین است و جز حکمت و صواب نکند. مانند آیه « یسئلونک عن الروح قل الروح من امر ربی»(اسراء آیه 85).

قسم دوم: چنان است ظاهر لفظ او مطابق معنی باشد و در لغت عرب آن را محکم خوانند مانند: «قل هو الله اَحَد» و یا «لَا تَقْرِبُوا الزِّنَة».

- قسم سوم : آن است که مراد به ظاهر آیه به تفصیل معلوم نشود و آن را مجمل خوانند. مانند : « اقیموا الصلوٰه و آتوا الزکاٰه » (نور آیه 56).

- قسم چهارم: آن است که لفظش میان دو معنی یا بیشتر مشترک است و روا باشد که هر یک از آن دو معنی مراد باشد. و این قسم را متشابه خوانند.

بطور کلی اقسام قرآن از هشت وجهه بیرون نیست:

1 - محکم 2 - متشابه 3 - ناسخ 4 - منسوخ 5 - خاص 6 - عام 7 - مجلل 8 - مفصل

محکم و متشابه:

محکم در لغت یعنی استوار شده و در اصطلاح علمای قرآن لفظی است که ظاهر آن بدون آن که چیزی به آن ضمیمه کنند از معنی آن خبر دهد.

علم محکم و متشابه علمی است که تفریق میان محکم و متشابه و مباحث دیگر مربوط به این بحث را بر عهده دارد.

ناسخ و منسوخ :

نسخ در اصطلاح اصول فقه عبارت است از رفع حکمی شرعی بوسیله یک دلیل شرعی دیگر که پس از آن حکم وارد شده است.

حکم اول را منسوخ و حکم دوم را که به جای حکم اول تشریع شده است، ناسخ گویند.

در علم تفسیر آیه ای را که مدلول آن به وسیله آیه دیگری که پس از آن آمده نسخ شود را منسوخ گویند و آیه ای که مدلول آن مدلول آیه اول را نسخ کرده، ناسخ خوانند.

- نسخ در حدیث هم جاری است و شناخت ناسخ و منسوخ از مهمترین و دشوارترین علوم حدیث است .

دخول نسخ در قرآن بر سه وجه است:

اول : حکم آن منسوخ شود و تلاوت بر جای ماند. مانند: آیه عده یک سال

دوم: چنان است که تلاوت منسوخ ولی حکم بر جای باشد (بر عکس
قسم اول)

سوم: هم لفظ و هم حکم آیه هر دو منسوخ باشد.

هدف از نسخ و قوع لطف از سوی خدا در حق بندگان و در نظر داشتن مصالح عبادی و دینوی آنها است.

• نسخ کتاب (قرآن) به سنت یعنی قول ، فعل و تقریر رسول اکرم و (معصومین به قول شیعه) جایز است به شرط آن که سنت مقطوع^۲ علیها باشد.

عام و خاص :

عام : عبارت از مفهومی است که آنچه را این مفهوم برآن انطباق می یابد ، فراگیرد .

خاص: آن است که برخی از آنچه را که مفهوم فراگیرد ، شامل گردد .

علمای اصول تقسیماتی برای عام و خاص قائل شده اند :

اقسام عام : عام افرادی ، عام مجموعی و عام بدلی

اقسام خاص : متصل و منفصل

مجمل و مفصل

مجمل: لفظی است که بر حسب فهم عرف معنی آن به خودی خود آشکار نباشد.

بهترین راه برای فهم مجمل های قرآن توسل به سنت است.

مفصل یا مبین لفظی است که معنی آن از نظر عرف آشکار و هویدا باشد.

فصل ششم:

اعجاز قرآن

هدفهای رفتاری:

توانایی دانشجو در بیان:

تعریف اعجاز

فرق اعجاز با کرامت

شرایط و کیفیت اعجاز

دلایل عاجز ماندن معارضین از مقابله قرآن

اعتقاد به صرفه

اعجاز قرآن :

اعجاز در لغت به معنی ناتوان و عاجز کردن کسی است و در اصطلاح ، خارق عادتی است که از پیامبر ظاهر می شود و همراه با تحدي و نبودن معارضه است.

وجوه مختلف اعجاز قرآن عبارتند از :

بلاغت و فصاحت ، اشتمال بر معارف اعتقادی ، اخبار از غیب و احتمال صرف
همم و اذهان .

دلیل عدم توانایی مردم در معارضه با قرآن:

- 1 - سبک بیان و اسلوب خاص آن .
- 2- فصاحت و بلاغت قرآن و استقامت شیوه بیان آن .
- 3- صرفه
- 4- اشتمال برخی آیات بر اخبار از غیب
- 5 - اشتمال آن بر معارف اعتقادی
- 6- اشارات علمی .

«صرفه» یعنی این که اراده خداوند همت ها را سست کرد و اذهان را از اندیشیدن در باب معارضه با این کتاب مجید منصرف ساخت و باز گردانید.

(اعتقاد به صرفه) پندار ناروايي است و با عدل الهي سازگار نيست.

فصل هفتم :

آفریده یا ناآفریده بودن قرآن

هدف های رفتاری:

توانایی دانشجو در بیان:

دیدگاههای معتزله و اشاعره در مورد صفات خدا

دیدگاههای مختلف درباره کلام خدا

ابعاد سیاسی اعتقاد به مخلوق بودن کلام خدا

آفریده یا ناآفریده بودن قرآن:

● معزله، اعتقاد بر توحید صرف داشتند و صفات خدا را عین ذات او می دانستند، از نظر آنها خداوند هیچگاه نمی تواند بدون صفاتش باشد و در عین حال اگر صفات خدا زائد بر ذاتش باشد مسأله تعدد قدما و تکثیر در ذات واجب الوجود پیش می آید که خود نوعی شرك است.

اهل حدیث و از جمله اشاعره معتقد بودند خداوند خود را به این صفات (عالم ، حی ، قادر ...) خوانده است و این صفات در او وجود دارد و خارج از ذات اوست و مانند ذات خدا این صفات ازلی و ابدی است و چون خود خدا خویشتن را چنین خوانده است نمی توان با اعتقاد به آن به شرک افتاد .

دیدگاههای مختلف کلامی در خصوص کلام خدا :

اهل سنت و حدیث اعتقاد داشتند ، کلام خدا مانند علم و قدرت و اراده و حیات او مخلوق نیست .

دیدگاه معزله:

قرآن مخلوق خداوند است چون:

- 1 - کلام خدا متضمن امر و نهی و خطاب است.
- 2 - خطاب خداوند به پیامبران گذشته غیر از خطاب او به پیامبر بعدی است.
- 3 - کلمات اگر خوانده شوند صورت و عرض هستند و اگر نوشته شوند ، جسم و جوهرند و اعراض و جواهر هم حادث اند .
- 4- در قرآن آیاتی وجود دارد که دلالت به مخلوق بودن آن می کند .

ابوالحسن علی بن اسمعیل اشعری :

مقصود از قدیم بودن کلام خدا الفاظ و حروف خواندنی و نوشتنی نیست زیرا اینها مخلوقند بلکه مقصود کلام نفسی خداست؛ یعنی کلامی که در ذات اوست و کلام حقیقی همان کلام نفسی اوست که غیر از عبارت و الفاظ است و با تغییر اوضاع تغییر نمی کند.

اما بعد سیاسی اعتقاد به مخلوق بودن قرآن :

مأمون حکمی صادر کرد که قاضیان و محدثان را عامل دولتی تحت آزمایش که آن را محنه می گفتند در بیاورند و از این جماعت فقط کسانی را که به مخلوق بودن قرآن معتقدند بر سر کار خود باقی گذارند و شهادت ایشان را بپذیرند .

فصل هشتم :

علوم قرآنی

هدفهای رفتاری

توانایی دانشجو در بیان :

علوم مختلف قرآنی

علوم مختلف حدیث

فقه و مذاهب مختلف فقهی

مذاهب مختلف اصول فقه

علوم قرآنی:

در فهم بیشتر قرآن علوم گوناگونی بوجود آمد از جمله: علم اسباب نزول، علم قرائت، علم ناسخ و منسوخ، علم مجازات قرآن، علم امثال قرآن و ...

قدیمی ترین علوم قرآنی ، علم قرائت قرآن است .

در باره مجازات قرآن دقیق‌ترین کتاب «**مجاز القرآن**» ابو عبیده معمر بن مثنی تیمی بصری است . مقصود او از مجاز عبارت است از استعمال لفظ در غیر معنی موضوع له با وجود قرینه ای که مانع از اراده کردن معنی اصل باشد .

آشنایی با اشعار تازی بویژه اشعار دوره جاهلی برای هر مفسری دارای اهمیت اساسی است. آشنایی با اشعار کسانی چون أمرءالقیس ، لبید ، جریر، نابغه ، فرزدق ، اخطل و ابو نواس برای مفسر ضروری بود .

تنهای علم قرآنی ای که معمولاً در تفسیر گنجانده نمی شود «تجوید» است.

تجوید در لغت به معنی نیکو کردن و سره کردن و در اصطلاح، تلاوت قرآن است به نحوی که هر حرفی از آن از مخرج خود ادا شود و ویژگی های کلام برای هر حرفی بجا آورده شود.

تجوید سه مرتبه دارد : ترتیل ، حدر و تدویر

ترتیل : خواندن به آرامی و آهستگی است

حدر : تند خواندن و پیوسته خواندن است

تدویر : روش میانه در قرائت است

مباحث مهم تجوید عبارتند از :

شناخت مخارج و صفات حروف

مسئله وقف و ابتداء

مسئله اظهار و اخفاء

حدیث :

در «علم حدیث» آنچه مستقیماً از خود پیامبر اکرم و با واسطه از صحابه و تابعان نقل شده ، مورد بررسی قرار می گیرد .

حدیث یا سنت به ضمیمه قرآن ، اجماع و عقل (نزد شیعه) و قیاس (نزد اهل سنت) اصول اربعه فقه را تشکیل می دهد .

اهل سنت تنها سنت نبوی را حجت می شمارند ولی شیعه به حکم برخی آیات قرآن و حدیث متواتر از حضرت رسول ، به قول و فعل و تقریر ائمه اطهار هم استناد جسته اند .

سنت روایت شده از رسول خدا و ائمه گاهی قطعی و متواتر است و گاهی ظنی و خبر واحد.

علم رجال (علم راوي شناسي) و فن دراييه (علم شناخت حديث و سلسله راويان
(

مراتب اهل حدیث :

راوی
حافظ
طالب
حجت

محدث به طور کلی کسی است که گذشته از حفظ ، در باره حدیث تحقیق و بررسی نیز کرده باشد .

مراد از حدیث ، مطلق حدیث نبوی است که گفتار، کردار و تقریر پیامبر اسلام و معصوم است ، در مقابل حدیث قدسی که کلام الهی است .

- فرق حدیث قدسی با قرآن:

قرآن بر خلاف حدیث قدسی برای اعجاز است و با تعلیم و معارضه همراه است.

هر حدیثی دو بخش دارد :

الف : متن حدیث : آنچه که معنی حدیث بدان استوار است = عین قول یا فعل یا تقریر پیامبر اکرم.

ب: سند حدیث : سلسله راویان حدیث است که به پیامبر (ص) و صحابه و یا معصوم می رسانند .

علم رجال : علمی است که به تحقیق در باره راویان حدیث می پردازد و می کوشد روشن سازد که این مردم تا چه حد به دقت ضبط ، حفظ و عدالت موصوف بوده اند .

• علم درایه : (درایه الحدیث) علمی است که در متن حدیث از لحاظ مقتضیات الفاظ و از جهت مناسبت با افعال ، اقوال و احوال و تقریر های پیامبر اکرم و معصوم بحث می کند .

كتاب حديث:

• از همان آغاز به سبب عدم تدوین حدیث و عوامل دیگر، جعل و وضع حدیث نیز کم رواج یافت که در بسیاری موارد برای پیش بردن مقاصد شخصی دینی و سیاسی بود .

دلایل جعل حدیث :

الف : خصومت سیاسی بین گروههای مختلف ، خصوصاً بین علویان ، امویان و عباسیان و ...

ب: اختلافات کلامی بین گروههای مختلف کلامی

ج: وضع حدیث برای مصالح مادی و ترضیه صاحبان مقامات

از نظر اهل سنت پرحدیث ترین صحابی به ترتیب عبارتند از :

ابو هریره (5374 حدیث)، عایشہ (2210 حدیث) ، عبد الله

بن عمر ، عبد الله بن عباس و جابر و أنس بن مالک .

کتاب های حدیث اهل سنت و شیعه:

کتاب های حدیث اهل سنت ، « صحاح سته » عبارتند از :

1 . صحیح بخاری	2. صحیح مسلم
3 . سنن ابی داود	4. سنن ابن ماجه
5. سنن نسائی	6 . جامع ترمذی .

کتابهای اربعه شیعه عبارتند از :

- 1 - الكافي
- 2 - من لا يحضره الفقيه
- 3 - التهذيب يا تهذيب الاحكام
- 4 - الاستبصار

اشتراکات و اختلافات شیعه و سنه :

اشتراک در اصول دین (توحید ، نبوت و معاد) و اصالت قرآن کریم اختلاف درباره عدل و امامت و نیز حجیت اخبار و روایاتی که از صحابه روایت شده.

کتاب حدیثی دیگر از شیعه:

«الکافی» نوشته کلینی مشتمل بر 16199 حدیث است. کلینی نخستین محدثی است که در میان امامیه به جمع آوری و نظم و تربیت احادیث شیعه پرداخت.

علاوه بر کتب اربعه شیعه باید از کتاب «بحارالانوار» علامه مجلسی
هم یاد کرد که می توان آن را « دائرة المعارف شیعه » نامید .

اقسام حديث :

- در فن درایه ، حدیث هم از جهت متن یا محتوی و هم از جهت شخص روایت کننده و هم از جهت سند اقسام گوناگون دارد .

از حیث متن ، حدیث ممکن است حدیث ناسخ یا منسوخ باشد ؛ مشکل یا
محفظ باشد ؛ مدرج یا مضطرب باشد.

- از حیث سند ، حدیث ممکن است مسلسل یا مسند باشد ، متصل یا منقطع باشد ، مرسل یا عالی باشد .

• از حیث طریق، حدیث ممکن است مشهور یا غریب ، متواتر یا آحاد باشد.

- سر انجام از حیث راوي ، حدیث می تواند منکر یا منفرد ، متروک یا موضوع باشد .

اقسام گوناگون حدیث تحت سه عنوان کلی :

حدیث صحیح ، حدیث حسن ، حدیث ضعیف.

- حدیث صحیح ، آن است که خالی از خطا باشد و عیب یا علتی در اسناد آن از حیث بریدگی سلسله راویان یا معتبر نبودن برخی از آنان مشاهده نشود و همه افراد سلسله راویان آن به راستگویی ستوده (یا به تعدل ممدوح) باشند .

حدیث حسن ، آن است که یکسره از خطأ خالی نباشد و مثلاً همه راویان آن هر چند ستوده باشند ولی به راستگویی ستوده نباشند .

حدیث ضعیف ، آن است که از لحاظ متن در صحت حدیث شکی پیدا شود و یا یک یا چند تن از راویان آن مورد اعتماد نباشد .

در علم حدیث و رجال تعیین اعتبار و ارزش راویان از لحاظ صدق و کذب ، «
جرج و تعدادیل » نام دارد .

راه های بیان حدیث هفت مورد است که عبارتند از :

- 1 - سمع از شیخ
- 2 - قرائت بر شیخ
- 3 - اجازه
- 4 - مناوله
- 5 - کتابت
- 6 - اعلام
- 7 - وجاده

فقه :

از علومی که هر مفسر باید ولو به اجمال از آن اطلاع داشته باشد ، فقه
است .

فقه در لغت به معنی دریافت عمیق و در اصطلاح علمای دین علم استدلال به احکام شرعی و تکالیف دینی است.

دلایل تفصیلی عبارتند از : قرآن ، سنت ، اجماع و عقل (یا قیاس و استحسان و مصالح مرسله نزد اهل سنت)

در نزد شافعی و اصحاب او فقه دارای چهار رکن است:

عبادات ، معاملات ، مناکحات و عقوبات .

مذاهب مهم فقہی:

1. حنفیه
2. حنبلیه
3. شافعیه
4. مالکیه
5. ظاهریه
6. شیعه

حنفیه :

اصحاب امام ابوحنفیه نعمان بن ثابت هستند که علاوه برکتاب ، سنت ، اقوال صحابه ، اجماع و قیاس؛ به استحسان و عرف نیز متمسک می شوند .

حنبلیه :

پیروان امام احمد بن حنبل مروزی هستند. آنها در فقه به کتاب ، سنت ، فتواهای صحابه رسول اکرم ، قیاس ، استصحاب ، مصالح و ذرایع عمل می کنند.

استحصاًب ، يعني این که هنگام شک در بقاء حکمی از احکام یا موضوعی از موضوعات که دارای حکم است، حکم به باقی بودن حالت پیشین نمایند .

شافعیه :

اصحاب امام محمد بن ادريس شافعی هستند. آنها در فقهه به کتاب ، سنت ، اجماع ، اقوال صحابه و قیاس عمل می کنند و استحسان را قبول ندارند.

مالکیه :

پیروان امام مالک بن انس هستند. آنها علاوه بر کتاب و سنت به فتاویٰ صحابه نیز عمل می کنند و آنرا جزء سنت می دانند ، ضمناً این که عمل مردم مدینه روزگار مالک (سده دوم) نزد آنها حجت است.

ظاهریه :

پیروان داود سجستانی ظاهري و ابن حزم اندلسی ظاهري هستند. آنها جز به کتاب و سنت عمل نمی کنند و رأي ، قیاس و اجتهاد را باطل می شمارند و در هر چه که در کتاب و سنت حکمی راجع به آن نباشد به اباحه اصلیه می روند.

شیعه :

شیعه به کتاب و قول معصوم (ص) عمل می کنند و در عمل به کتاب (قرآن) با اهل سنت یکسانند ولی صحابه را به عنوان مبدأ و راوی سنت نمی پذیرند .

- مبدأ سنت در عقیده شیعه قول ، فعل و تقریر معصوم (ع) است که چهارده تن هستند و راوي از این چهارده تن باید علاوه بر دارا بودن شرایط عدالت و غیره حتماً شیعه امامی باشد .

عمل به قیاس نزد شیعه باطل است و فقط اصول عقلی مثل (برائت ، استصحاب نزد بسیاری از فقهای شیعه) می تواند به عنوان دلیل احکام شرع محسوب شوند . بنابر این شیعه عقل را بطور کلی نمی پذیرد.

سه کتاب مشهور فقه شیعی عبارتند از :

« شرایع الاسلام » محقق حلی و دو شرح معروف آن یعنی « مسالک الافهام » (شہید ثانی) و « جواهر الكلام » (شیخ حسن باقر اصفهانی) معروف به « صاحب جواهر و شیخ الفقها »

اصول فقه :

علم به قواعدی است که توسط آن قواعد می‌توان به فقه یا احکام شرعی دست یافت و یا آنها را استنباط کرد.

- در علم اصول فقه از دو چیز بحث می کنند: ۱. ادله ، ۲ احکام
- عمدہ ترین ادله اصول یا قواعد اصول فقه عبارتند از : کتاب ، سنت ، اجماع ، عقل.

بخش احکام اصول فقه از واجبات ، مندوبات ، محرمات ، مکروهات و
مباحثات بحث می کند .

فصل نهم :

علم کلام

هدفهای رفتاری :

توانایی دانشجو در بیان
علم کلام
فرق فلسفه و کلام
مسائل مهم شبه فلسفی در علم کلام
فرق مختلف کلامی شیعه
روش‌های معتبر کلامی

علم کلام :

کلام در لغت به معنی سخن گفتن و در اصطلاح عبارت است از دفاع از

دیانت بویژه اعتقادات در برابر معارضان به وسیله ادله عقلی .

فرق فلسفه و کلام:

اگر در باره خدا و جهان ، آزادانه بحث شود، چنین بحثی را فلسفه گویند . اما همین که به این قید ملزم باشیم که با یکی از ادیان آسمانی موافق در آید آن را کلام گویند .

تعريف علم کلام :

علم کلام عبارت است از علمی که می توان به وسیله آن به اصول مبدأ و معاد بر طبق قانون اسلام آگاهی یافت .

اقوال مختلف در باب تسمیه علم کلام :

- 1- کلام صیغه ای عربی است برای نامیدن علمی یونانی
- 2- اصحاب آن در مسائلی تکلم می کرده اند که گذشتگان در آن تکلم نکرده اند
- 3- اصحاب آن در کلام خدا اختلاف کرده اند که آیا قدیم و ازلي است یا مخلوق و حادث زمانی .
- 4- موجب قدرت متكلم در بحث از مباحث شرعی می شود .
- 5- متكلم در آغاز سخن خود می گفت: « کلامنا الیوم فی...»

تاریخچه علم کلام :

هر چند برخی فقهای سده دوم و سوم شیوه استدلال عقلی را برای اثبات

اصول عقاید بکار برده اند اما به یقین می دانیم که از اوایل سده چهارم

چند تن به این شیوه علم یا فن کلام نام نهادند. بزرگترین آنها ابوالحسن

علی بن اسمعیل بن اشعری صاحب کتاب «مقالات الاسلامین» است.

متکلمان در آغاز معتزلی بوده اند و در برابر آنها اهل سنت و حدیث
قرار دارد.

مسائل مهم شبهه فلسفی که در میان مسلمانان مطرح شد، عبارتند
از :

ایمان و منزلت صاحب معاصی کبیره

صفات و ذات خدا

جبر و اختیار

صفات و ذات خدا :

- 1- آنان که به ظاهر حروف و کلمات اعتقاد یافتند ، آنها را مشبّه یا اهل تشبیه (تجسیم) نامیده اند.
- 2- آنان که ظاهر حروف و کلمات قرآن مجید را درباره صفات رها کردند و در تأویل فرو رفتند که آنها را معطله یا اهل تعطیل گویند .
- 3- آناني که در اعتدال و محافظه کاري ماندند که آنها را صفاتيه یا منزهه یا اهل تنزیه گویند .

مسئله جبر و اختیار:

قدریه قائل به اختیار و آزادی انسان در حرکات و سکنات بودند.

جبریه قائل به جبر و اضطرار و بی اختیاری در حرکات و سکنات بودند.

مباحث مهم کلامی:

- 1- مسأله خلق یا قدمت قرآن
- 2- مسأله عدل ، که اشعریه و اهل سنت به آن اعتقاد ندارد .
- 3- مسأله امامت و جانشینی رسول خدا .
- 4- مسأله توحید مطلق و رویت خداوند .

توحید مطلق و رویت خدا :

متکلمان معتزلی ، تحت تأثیر استدلالهای عقلی و فلسفی به توحید مطلق خداوند معتقد بودند و خدا را از هر چه ماشه تشبيه به مخلوقات باشد ، تجريد می کردند.

أهل حديث و اشاعره با توجهه به ظاهر آيات الهي مثل « انکم سترون ربکم يوم القيامه .. » و غيره رویت خدا را ممکن می دانستند .

علم کلام نزد شیعه :

شیعه هم به مانند معتزله و اهل سنت در فهم کتاب خدا و دفاع از اسلام و اصول عقاید خود بویژه در مسأله مهم عدل و امامت، کتابهای زیادی نوشته و متکلمان مشهوری در این فرقه ظهر کردند.

به طور کلی شیعه را می توان به سه صنف بزرگ تقسیم کرد :

1- غلاه یا غالیه ،

2 - امامیه

3- زیدیه

از نظر امامیه ، مقام امامت باید به نص و توقیف ، نصیب بستگان حضرت رسول شود و امام در هر دوره ، باید افضل مردم باشد ، چه امامت مفضول بر فاضل و (افضل) عقلاً قبیح است.

در اصطلاح ، امامت، ریاست عامه است در امور دین و دنیا به نیابت از رسول اکرم و امام کسی است که در امور دین و دنیا ریاست عامه بر عهده او باشد .

عقیده علمای امامیه این است که هر چه بر وجود نبوت دلالت دارد
بر وجود امامت نیز دلیل است چه امامت قائم مقام نبوت است مگر در
تلقی وحی بی واسطه الهی .

- امامیه امامت را لطف می داند و می گویند، نصب امام عقلای بر خدا واجب است و علت وجوب آن این است که امامت لطف است و هر لطفي برق تعالی واجب است .

امامت لطف عام است و نبوت لطف خاص زیرا ممکن است روزگار از وجود پیامبری خالی بماند اما نهی تواند از وجود امام خالی باشد.

فرقه امامیه ، مبحث امامت را از توابع مبحث نبوت و از اصول و ارکان دین می شمارد و ایمان را بدون عقیده به امامت پایدار نمی دانند.

مهمترین متکلمان شیعه عبارتند از :

1. ابو جعفر محمد بن نعمان کوفی معروف به مومن الطاق

2. هشام بن حکم

او اولین کسی است که با ادله کلامی و نظری مبحث امامت را مورد بحث قرار داد.

3. ابوالحسن علی بن میثم تمار

4. خواجه نصیر الدین طوسی

5. علامه حلي

دو روش معتبر کلامی :

ابن خلدون در مقدمه خود علم کلام را به دو شیوه متقدمان و متأخران تقسیم می کند .

پایان

www.salamnu.com

سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزو و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملا رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

www.salamnu.com